

ТАЛАБАЛАРДА УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАРГА ОИД КОМПЕТЕНТЛИЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МАЗМУН-МОҲИЯТИ

Озод АБДУРАҲМОНОВ,
Қори Ниёзий номидаги Тарбия педагогикаси миллий
институтининг Илмий котиби н.ф.б.ф.д.(PhD), к.и.х.

Аннотация: Мазкур ижтимоий – профессионалик, мақолада талабаларда баркамоллик, талаба, умуминсоний қадриятларга компетентлик, ислоҳот, маънавий-оид компетентлиликни ахлоқий фазилатлар ривожлантириш мазмун-Ўзбекистон Республикаси моҳияти, жамият ҳаётининг Президенти 2020 йил 24 маънавий-маърифий фаолияти, январь куни Олий Мажлисга интеллектуал салоҳиятли Мурожаатномасида ёшлар баркамол ёш-авлодни тарбиялаш, масаласига тўхталар экан: узлуксиз таълим тизимида “Ўзбекистонни ривожланган миллий ғояга доир билим ва мамлакатга айлантиришни тафаккурини юксалтириш, мақсад қилиб қўйган эканмиз, шунингдек, уларнинг бунга нафақат жадал ислоҳотлар, умуминсоний қадриятлар, илм-маърифат ва инновасия меҳр-мурувват, бағрикенглик, билан эришамиз. Бунинг учун, ватанпарварлик, садоқат каби авваламбор, ташаббускор юксак инсоний фазилатларни ислоҳотчи бўлиб майдонга ривожлантиришнинг педагогик чиқадиган, стратегик фикр таъсир воситалари орқали юритадиган, билимли ва ёритилган. малакали янги авлод кадрларини тарбиялашимиз зарур” деган таянч сўзлар: миллий тарбиялашимиз зарур” деган ўзликни англаш, ташаббускорлик, мурожаати мазмунида ҳам олий

таълим муассасаларида таҳсил доир тадқиқот ишларини олаётган ёш-авлодни маънавий олиб бордилар. Г.Махмутов баркамол шахс сифатида талабаларни ўқитиш ҳамда тарбиялаш педагоглар олдида тарбиялаш қонуниятлари, турган энг муҳим муаммодир. шунингдек, сиёсий-ахлоқий

Ўзбекистон Республикаси сифатларни шакллантиришда мустақилликка эришгандан сўнг талабалар онгига самарали таълим-тарбия муаммосига доир таъсир этиш йўллари, маънавий-бир қатор илмий тадқиқотлар ахлоқий тамойиллар ва меъёрлар, амалга оширилди. Педагогик буюк аجدодларимизнинг хулқ-илмий тадқиқотлар кўлами одоб меъёрлари ҳамда муомала кенгайди. Ш.Шодмонова маданияти ҳақида ўз илмий ўқув-тарбиявий жараёнда қарашлари асосида ифодалаб талабаларнинг мустақиллик ўтди. Мамлакатимизда амалга тафаккурини ривожлантириш, оширилаётган ислохотлар О.Мусурмонова ёшларнинг замирида юксак интеллектуал, маънавий маданиятини ижтимоий фаол, ташаббускор, шакллантириш муаммоларига маънавий-ахлоқий салоҳиятга

эга бўлган ёш авлодни етук кадрлар этиб тайёрлаш муаммоси тўғрисида изланишлар олиб боришган. Ёшларда соғлом турмуш маданияти ва ватанпарварлик, ёшлар фаоллигини ошириш ва уларнинг маънавий-ахлоқий тарбияси, ижтимоий-педагогик қобилиятларини миллат ривожини руҳида тарбиялаш каби муаммоларга тўхталиб ўтган.

Мамлакатимизда ёшларнинг ҳар тамонлама етук шахс сифатида вояга етишида жамият тараққиёти муҳим ўрин тутиши билан бирга, унинг умуминсоний қадриятлар руҳида тарбиялаш масаласи ҳам муҳим ўрин тутди. Талабаларни умуминсоний қадриятларга оид компетентлилигини ривожлантириш бугунги кунда долзарб масала бўлиб бормоқда. Чунки, қадрият масаласи унинг мазмун – моҳияти тўғрисидаги тасаввур билан боғлиқ ёндашувлар, турли дарвларда турлича талқин қилинган.

Талабаларни умуминсоний қадриятларга оид компетентлиликни ривожлантириш таълимнинг мақсади, доимо инсонни жамиятда

умуминсоний қадриятларга содиқлик, давлатнинг ижтимоий – маънавий ҳаётида доимо фаол иштирок этишга, миллий қадриятларни тарғиб қилиб боришга бўлган интилиши орқали наъмуна бўлиш масаласи муҳим аҳамият касб этади. Демак, талабаларнинг умуминсоний қадриятларга оид компетентлилигини ривожлантиришнинг мазмун-моҳиятини биз қуйдагича таъкидлаб ўтишимиз лозим:

- талаба-ёшларни миллий ва умуминсоний қадриятлар руҳида тарбиялашни жамиятининг асосий вазифаси сифатида белгилаш орқали маънавий-баркамол шахсни камол топтириш;

- талабаларни миллий ғоя руҳида тарбиялаш орқали жамият ҳаётининг барча соҳаларида умуминсоний қадриятларга содиқлигини намоён қилиб бориш орқали уларнинг фаол иштирокини таъминлаш;

- талабаларни миллий ифтихор, миллатлараро тотувлик, динлараро бағрикенглик, ижтимоий ҳамкорлик, халқ фаровонлиги, комил инсон

ояларини сингдирган ҳолда умуминсоний кадриятларга йўналтириш орқали маънавий ҳаёт соҳаларида иштирокини таъминлаш;

- талабаларни мустақил ҳаётга тайёрлаш ва уларга ижтимоий-сиёсий, маънавий-ҳуқуқий саводхонлигини ривожлантириш;

- талабаларда умуминсоний кадриятларга оид компетентлигини ривожлантиришда таълим муассасаси ҳаётида ижтимоий

- маънавий жабҳаларда кадриятларга содиқлигини қарор топтиришда «Менторлик», “Талаба минбари” каби ижтимоий лойиҳаларда фаоллигини

кўрсатиш орқали ошириб умуминсоний кадриятларга содиқлигини ошириб бориш;

- талабаларни олий таълим муассасаларидаги, “Ёшлар иттифоқи уюшмалари фаолиятида фаол иштирок этиш, ўзини-ўзи бошқариш органлари фаолиятига кенг жалб этиш” орқали умуминсоний кадриятларга оид компетентлигини ривожлантириш мумкин.

Жумладан, талабаланинг таълим муассасасида миллий ва умуминсоний кадриятларга содиқлигини ривожлантиришда унинг тарбиявий ҳолати ҳам асосий ўринга чиқади. Чунки, ёш авлод тарбияси хусусида тўхталар эканмиз, таниқли ўзбек

педагоги, маърифатпарвар олим А.Авлоний шундай дейди: "Алҳосил тарбия бизлар учун ё ҳаёт ё мамот, ё нажот, ё ҳалокат ё саодат, ё фалокат масаласидир". Ушбу фикрлардан хулоса чиқарсак, шахс тарбияси хусусий эмас, балки ижтимоий, миллий илмдир. Зеро, ҳар бир халқнинг тараққий этиши, давлатларнинг қудратли бўлиши авлодлар тарбиясига кўп жиҳатдан боғлиқ.

Республикамиз олимлари томонидагн ушбу муаммонинг асосий жиҳатларига олимлар О.Мусурмонова таълим-тарбияда ахлоқий онг, виждон, бурч, масъулят, ҳаё, ғурур каби инсоннинг феъл-атворини ички бошқариш қурилишига асосланади. Ахлоқнинг мағзини ташкил қилувчи бош қоидалар инсонпарварлик, демократизм, ҳалол меҳнат, ўзаро ёрдам, дўстлик, ҳамкорлик, ўзаро ҳурмат, байналмилалчилик ватанпарварлик, табиат ва атроф муҳитга диққат-эътибор, бурч ҳисси ҳамда камтарлик кўзбўямачилик ва ёлғизликни инкор этиш каби инсоний сифатларни ўз тадқиқотларида ифодалаган.

С.Жўраева ёш авлод масаласига тўхталар экан: "Ёшларнинг Ватан, миллат тақдири учун ўзларини масъул сезиб, даҳлдорлик туйғуси"ни ўзида ҳис қилиши тўғрисида тўхталгани, ҳар қандай жамиятда ёш-авлод тарбияси турли давларда ҳам муҳим ўрин эгаллайди.

А.Бегматов таълим жараёнида шахс фаоллиги "жамият манфаатлари билан шахс манфаатлари ўртасида уйғунлик мавжуд бўлса, бундай ҳолат шахсни жамият манфаатлари йўлида, демак, шу орқали, ўз манфаатлари йўлида ҳам жонбозлик кўрсатишга ундайди" деб, инсон тарбиясида инсонпарварлик тамойилининг ўрни юқорилиги масаласига тўхталиб ўтган.

Тарбия жараёни ўқувчининг онгинигина эмас, балки ҳис-туйғуларини ҳам ўстириб бориши, унда жамиятнинг шахсга қўядиган ахлоқий талабларига мувофиқ келадиган хулқий малака ва одатларни ҳосил қилиши лозим. Бунга эришиш учун ўқувчининг онгига, ҳиссиётига ва иродасига таъсир этиб борилади. Агар буларнинг бирортаси

эътибордан четда қолса, мақсадга эришиш қийинлашади. Тарбия жараёнига ўқитувчи раҳбарлик қилади, ўқувчилар фаолиятини белгилайди, уларни ижтимоий жараёнда иштирок этишлари учун шарт-шароит яратади. Ижтимоий тарбияни ташкил этиш жараёнида бир қатор вазифалар ижтимоий тарбия мақсадидан келиб чиқиб белгиланади. Мустақил Ўзбекистон Республикасида айтилган вақтда ёш авлодни тарбиялаб-войяга етказишга қаратилган жараёнда қуйидаги вазифаларни ҳал этиш муҳим аҳамият касб этмоқда:

а) ёшларни ижтимоий ҳаётга тайёрлаш, уларда кенг дунёқарашни таркиб топтириш, ўз шахсий турмушига мақсадли ёндашиш, режа ва амал бирлиги ҳиссини уйғотиш;

б) ўқувчиларни миллий ва умуминсоний қадриятлардан огоҳ этиш, чуқур билимга, тафаккурга эга ёшларни тарбиялаш малакаларини тобора бойитиш;

д) умуминсоний ахлоқ меъёрларини англашни (одамийлик, камтарлик, ўзаро ёрдам, меҳр-муҳаббат, мурувват, адолатни ёқлаш, ахлоқсизликка қарши нафрат ва ҳоказолар),

муомала одоби, юксак маданиятни ўқувчиларда қарор топтиришга эришиш;

э) ҳуқуқий ва ахлоқий меъёрларга ҳурмат руҳида ёндашиш, ўқувчиларда фуқаролик туйғусини, ижтимоий бурчга масъулликни қарор топтириш;

ф) тарбияни муҳофаза қилиш, экологик мувозанатни юзага келтириш борасидаги масъулиятни таркиб топтириш;

г) ватанпарварлик ва байналминаллик туйғусини шакллантириш, ўзга миллат ва халқлар қарашларига ҳурматни, ҳуқуқ ва бурчларни камситмаслик туйғусини қарор топтириш;

х) мустақил давлат-Ўзбекистон Республикасининг ички ва ташқи сиёсатига тўғри ва холисона баҳо беришга ўргатиш;

о) инсонни олий қадрият сифатида қадрлаш, унинг шаъни, ор-номуси, қадр-қиммати, ҳуқуқ ва бурчларини ҳимоя қилишга ўргатиш ва бошқалар.

Хусусан, Янги Ўзбекистон шароитида талабаларда умуминсоний қадриятларга оид компетентлиликни ривожлантириш шиддат билан ривожланиб глобаллашиб

интеграцияланаётган дунё шиддат билан ўзгариб, миллий ўзликни англаши, умуминсоний қадриятларга содиқлиги, шахс маънавиятини мустаҳкамлаш жараёнларида турли ёт ғояларнинг салбий таъсири ортиб, одамларнинг онги-шуъури ва қалби учун кураш кучайиб бораётган бир даврда таълим-тарбия, тарғибот ва ташвиқот ишлари жараёнида умуминсоний қадриятларга содиқлик, миллий ғоя, миллат ва уларнинг ўзаро боғлиқлиги масаласининг долзарблиги янада ошмоқда. Халқнинг маънавий ҳаётида ўзлигини англаш муҳим ўрин тутди. Шундай экан, талабаларда умуминсоний қадриятларга оид компетентлиликни ривожлантиришда айтилган маънавий-ахлоқий тарбия-ланишини таълим-тарбия жараёнининг аввало, миллий ўз-ўзини англашининг мазмун-моҳиятини, халқ, миллат тушунчалари ҳамда уларнинг ўзаро алоқадорлик жиҳатларига алоҳида эътибор қаратиш лозимлиги қайд этилмоқда. Талабаларда умуминсоний қадриятларга

оид компетентлиликни ривожлантиришда педагогик-психологик жиҳатларини таҳлил этар эканмиз, биз томонимиздан олиб борилган тадқиқотларни ўрганиш доирасида аввал, маҳаллий ва хорижий тадқиқотчиларнинг ишларидаги илмий имкониятларни таҳлилига тўхталиб ўтишни лозим деб топдик.

Маънавият асосий тушунчалар изоҳли луғатида ижтимоий тарбия – тарбиянинг муҳим бир шакли, бутун жамият, халқ, миллат ва табақага кўрсатилган мақсадга мувофиқ маънавий таъсирни ифода этади. Ижтимоий тарбия шахс онги ва тафаккури, маънавий-маърифий оламини жамиятнинг мақсад ва вазифаларига уйғун ҳамда ҳамоҳанг равишда шакллантириш ва ривожлантириш жараёни, кишиларнинг ижтимоий-иқтисодий ва маданий ҳаётда фаол иштирок этиш, эзгу таъсир ҳамда омиллар мажмуи. Ижтимоий тарбиянинг асосий мақсади фуқароларни инсонпарвар демократик жамият, ҳуқуқий давлат қуришга сафарбар этиш ягона умуммиллий ғоя

атрофида бирлаштиришдан иборат. Ижтимоий тарбияда она меҳри, Ватан муҳаббати, устоз-шогирдлик анъаналари, миллий қадриятлар, маҳалла ва жамоати назорати ҳам катта таъсир кучига эга бўлиб, ёшлар камолатида муҳим аҳамият касб этади.

Маълумки, Янги Ўзбекистон шароитида талабаларда умуминсоний қадриятларга оид компетентлиликни ривожлантиришда таълим жараёнида талабаларга, ватанпарварлик, миллий ифтихор руҳида шаклланадиган билишнинг ўзига хос шаклларида биридир деб этироф этиш мумкин. Демак, шахснинг умуминсоний қадриятларга содиқлик, жамият, ижтимоий қатлами, сиёсий партия ва бошқа фуқаролик жамияти институтларининг муайян мақсадлари ифодаси, уларни бу йўлда бирлаштириши, уюштириши, фаолиятга ундаши, сафарбар қилиши» деб ифодалаб ўтган. Шунинг учун ҳам таълим жараёнида “фанга оид компонент”ларнинг алоҳида аҳамиятга эгалиги ўқитувчининг касбий компетентлиги

ривожланишида алоҳида таъсир этиб боради. Яъни,

- ижтимоий компетентлик, ҳарбирзамонавий одам учун муҳим бўлган индивиднинг турлича ижтимоий ўз қарашларини ифодалаш имконини берувчи;

- ижтимоий компетентлик ҳар бири мустақил компетентлик сифатида қаралиши мумкин бўлган кўплаб жиҳатлар – таркибий қисмларни ўз ичига олади (ижтимоий-фуқаролик, ижтимоий-коммуникатив, ахборот компетентлиги ва ижтимоий-индивидуал компетентлик) лар муҳим аҳамият касб этади.

Демак, Янги Ўзбекистон шароитида талабаларда умуминсоний қадриятларга оид компетентлиликни ривожлантиришнинг асосий мақсади ёшларда бунёдкор ғояларнинг мазмун-моҳиятан соғлом ёки носоғлом, эзгу ёки ёвуз, бунёдкор ёки бузғунчи ғояларнинг бўлиши мумкинлигини ёритиш ҳамда умуминсоний қадриятларга содиқлик руҳида тарбияланиши муҳим аҳамият касб этмоғи лозим.

Адабиётлар:

1.А.Авлоний. «Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ» (нашрга

тайёрловчи Холиқов Л.) -Тошкент: Ўқитувчи, 1992. 160 б.

2.Мусурмонова О. Ўқувчиларнинг маънавий маданиятини шакллантириш. –Т.: Фан, 1993. – 28 б.

3.Жўраева С.Н. Талаба шахсига касбий шаклланиш таъсирининг психологик жиҳатлари.: Автореферат. Дис...пед.фан.ном. – Т., 2010 й.

4.Бегматов А. Маънавият фалсафаси ёхуд Ислом Каримов асарларида янги фалсафий тизимнинг яратилиши. – Тошкент.: Шарқ, 2000 й. – 64-65 б.

5.Румий Ж. Маънавий маснавий. Муҳаммад таржимаси. Техрон, 2001 йил, 7-б. Форсча-ўзбекча луғат.

6.Маънавият асосий тушунчалар изоҳли луғати. Ўзбекистон файласуфлари жамияти.: Т-2010 й. 188-б.

7. Миллий истиқлол ғоясини шакллантиришда ташкилий-услубий ёндашувлар.. (кадрлар тайёрлаш миллий дастури вазифалари доирасида). Т.: 2002.-19 б

8. Абдуғаниев О. Т. ЯНГИ О ЎЗБЕКИСТОН ШАРОИТИДА ТАЛАБАЛАРДА УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАРГА ОИД КОМПЕТЕНТЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ПЕДАГОГИК ҲАМКОРЛИК ОМИЛЛАРИ

//Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. Special Issue 12. – S. 52-56.

